

ӘОЖ 349.6

А.Б. Құрманбаева, Н.И. Әлімқұлова, Н.Е. Серікпаев

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, заңтану және халықаралық қатынастар факультеті,
азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының магистранттары,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.
E-mail: Leka_2912@mail.ru

Экологиялық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз етудің кейбір мәселелері

Экологиялық қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелерінің адамзат өркениетінің даму жолында ұзақ әрі күрделі тарихы бар. Мемлекетімізде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларының бірқатар тетіктері қалыптастырылды. Қоршаған ортаның қауіпсіздігі – ол тиісті ортаның антропогендік және басқа да факторлардың қатерлі әсерінен қорғалуының жай-күйі. Сонымен қатар қоршаған ортаны қорғау динамикасын құраса, ал экологиялық қауіпсіздік табиғатты тиімді, кешенді пайдалану және қоршаған ортаны тиісті деңгейде қорғалу нәтижесін құрайды. Тиісті нәтижеге жету немесе адам баласының талабын қанағаттандыратын қауіпсіздік көрсеткішінің сақталуы, осы бағыттағы заң нормаларының тиімді болуымен тікелей байланысты. Адамзат өркениеті дамуының бүкіл тарихы көрсетіп отырғандай кез келген мемлекеттің қатардағы адамдарының әлауқаты, ең алдымен, оларды қоршаған табиғи ортаның қауіпсіздік дәрежесіне байланысты екендігін анық көрсетіп отыр.

Түйін сөздер: қоршаған орта, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық проблемалар.

А.Б. Курманбаева, Н.И. Алимкулова, Н.Е. Серикпаев

Некоторые правовые проблемы обеспечения экологической безопасности

В данной статье рассматриваются некоторые правовые проблемы обеспечения экологической безопасности. Экологическая безопасность любого территориально-организованного общества, в том числе и Казахстана, связана с внутренними и внешними факторами. Обеспечению экологической безопасности РК способствует предотвращение и ослабление внутренних экологических угроз, возникающих вследствие преобладания экономических интересов над внешними экологическими угрозами, вызванными в связи с реализацией национальных интересов других государств. Наряду с другими факторами, в предотвращении угроз и опасностей экологической безопасности значительное место отводится правовым основам обеспечения экологически устойчивого развития общества.

Ключевые слова: окружающая среда, экологическая безопасность, экологическая проблема.

A.B. Kurmanbayeva, N.I. Alimkulova, N.E. Serikpayev

Some legal problems of environmental safety

There are some problems of providing of environmental safety in this article of is considered. This article discusses some of the legal issues of environmental security. Environmental safety of any geographically organized society, including Kazakhstan, associated with internal and external factors. Environmental Safety RK promotes the prevention and mitigation of internal environmental threats arising from the dominance of economic interests over environmental and external threats caused in connection with the implementation of the national interests of other countries. Along with other factors, prevention of threats and dangers of

environmental safety considerable space is devoted to the legal framework for environmentally sustainable development.

Keywords: environment, environmental safety, environmental issue.

Қазіргі таңда мемлекеттер экологиялық қауіпсіздікті құқықтық қамтамасыз ету бойынша дүниежүзілік тенденцияларды мұра етеді, өз азаматтары үшін белгілі экологиялық құқықтарға кепілдік береді, нақтылы экологиялық міндеттер және жауапкершіліктер артады. Бұл кез келген мемлекеттің азаматының экологиялық құқығының негізін құрайды. Алайда азаматтарының нақты экологиялық құқықтары және міндеттері, жауапкершілік дәрежесін әрбір мемлекет өзінің саяси, экономикалық, әлеуметтік, заңға сүйенген тағы басқа мінездемелеріне байланысты жеке-жеке анықтайды. Сондықтан да азаматтың экологиялық қауіпсіздік тақырыбы өзекті болып саналады.

Бүгінгі таңда адамның қалыпты өмір сүруіне және дамуына шарт ретінде табиғи ортаны сақтау мәселесі мемлекет назарында ғана емес, әрбір адамның жеке назарында болу керек. Халықаралық декларацияларында бекітілген қағидалар және табиғатты сақтаудың шарттары әрбір адам, қандай мемлекеттің азаматы болмасын ұстану қажет. Адам бір қатар экологиялық құқықтарға ие болды, оның ең маңыздысы – қолайлы қоршаған табиғи ортаға ие болу құқығы. Оның орнына адам баласына қоршаған табиғи ортаның сақтауға көмектесуі, өз әсерлерімен табиғатқа зиян келтірмеу міндеті жүктелуі керек. Дүние жүзінің ғалымдары әрдайым құқыққа сәкес келмейді, себебі құқық адамға табиғаттан берілген, ал міндетті мемлекет жүктеу тиіс [2].

Қазіргі кезде, экологиялық қауіпсіздік жалғыз біздің Республикамыз үшін емес дүниежүзі жұртшылығының назарын аударып отырған ең маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Табиғи ортада экологиялық дағдарыстың неғұрлым қауіпті көріністері белең алған: кейбір аймақтарда топырақтың тозуы, су ресурстарының тартылуы, ластануы, техногендік шөлейттену, тірі табиғаттың генетикалық қорының бүлінуі, тіршілікке қатер төндіретін қауіпті ұлы қалдықтардың қолдануы. Еліміздегі осындай экологиялық дағдарысқа химия, мұнай, металлургия, отын өнеркәсіптерінің жедел және мөлшерден тыс дамуы үлкен әсерін тигізуде.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін технологиясы бар мемлекеттің келешегі зор. Қоршаған ортаның теріс ықпалының салдарынан денсаулығына зиян келтірілген орнын сот арқылы толтыру азаматтардың құқығы болып саналады. Адам мен азаматтың құқық пен бостандықтарын сот арқылы қорғауы, Қазақстан Республикасы заңымен ескерілген.

Әрбір азамат лауазымды және қызметтік тұлғаларының заңсыз шешімдер әсерлерімен немесе үкіметтің мемлекеттік құрылымдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әрекетсіздік келтірілген заттық және моральдық зиянының орнын толтыруына конституциялық құқығы болады [3].

Мысалы, қоршаған табиғи ортаның теріс ықпалы салдарынан азаматтарының денсаулығына келтірілген зиян денсаулықтың толық немесе жартылай жоғалтуы болып саналады, сондықтан өтем дәрі-дәрмектер жасауды, денсаулықты емдеу және қалпына келтіруіне шығындарды тағы сол сияқтылар, заттық шығындарының орнын толтыруы өткелге қатысты жаңа тұратын жері, мезгілсіз күтуге тағы басқа шығындары зейнет салдарынан мешеулікті, жоғалтылған кәсіби қызметтің мүмкіндіктері, сонымен бірге жәбірленушілердің моральдық бейнеттерінде болатын моральдық зиян толтыру қажет.

Қоршаған табиғи ортаға теріс ықпал салдарынан, табиғи баланс бұзылып азаматтарының дүние-мүлкіне келтірілген зиян табиғи ортаның өнімінің объектілерінің жоғалтуы, ауылшаруашылық өнім, алынып болмаған пайданың жоғалтуында, дүниенің қалпына келтіруі, қоршаған ортаның бұзылған күйін қайта бастауға мәжбүр шығындарында өтеу тиіс.

Егер де табиғи апат адам жасаған салдарынан болса, сол адам барлық шығынды өтеуі тиіс. Егер де бұл табиғи болса, онда мемлекет жаппай әлеуметтік көмек ретінде өзі белгілеген мерзімде азаматтарға көмек көрсетеді.

Қазақстандағы азаматтар сотқа аз шағымданады. Себебі өз құқықтарын толық білмейді, соттың тиімділігіне және әділеттігіне

сенбейді. Бұдан басқа, істердің бұл дәрежелері сот төрешілерінің арасында жаңа болып саналады, олардың өзі соттық рөлі бұндай мәселеде шешуші болмау керек деп санайды [4].

Үкіметтік емес ұйымдардың Қазақстандағы экологиялық проблемаларды шешуде және азаматтардың экологиялық құқықтарын қорғауда маңызы зор.

Азаматтардың құқығын қорғау әкімшілік және сот жүзінде, сондай-ақ экологиялық болып бөлінеді. Азаматтың экологиялық құқықтық статусы конституциялық статусының бір бөлігі ретінде танылып экологиялық саладағы міндеттер мен құқықтардың жүйелік жиынтығы саналады.

Сонымен, азаматтардың экологиялық құқықтары – бұл айналадағы ортаны қорғау, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және табиғи ортаны қолдануға мүмкіндік беретін заңмен бекітілген кепілдік жүйесі. Азаматтарды экологиялық құқықтармен қамтамасыз ету мемлекеттің экологиялық саясатының негізі және оның мақсаты болып табылады.

Экологиялық міндеттіліктердің терминін анықтаулары үшін құқықтың теорияларындағы құқық міндеттерінің анықтамасы бола алады, әрине, қорғау және қоршаған ортаның қауіпсіздігінің қамтамасыз етуінің ерекшеліктерінің есепке алуымен. Сонымен, экологиялық міндеттер дегеніміз – азаматтардың құқықтық жүйесімен бекітілген, қоғамдық қажетті және қоршаған ортаның сақтауы және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған азаматтардың мінез-құлқы.

Азаматтардың экологиялық құқықтары олардың жүзеге асырылатын деңгейіне байланысты салалық деңгей және сала аралық деңгей болып екі түрге бөлшектенеді: салалық жүзеге асыруға келесі экологиялық құқықтарды жатқызамыз:

– азаматтың өмір мен денсаулық үшін қауіпсіз қоршаған ортаға құқығы;

– қоршаған орта күйі мен оның адамдардың денсаулығына тиетін ықпалы туралы толық және сенімді мәліметтің алу құқығы;

– қоғамдық экологиялық сараптаманы өткізудегі қатысу құқығы;

– қоршаған ортаның қорғауы, табиғи қорлардың тиімді және кешенді қолдануы бойынша өңдеудегі қатысу құқығы және шараларды жүзеге асыруы;

– табиғи қорлардың ортақ және арнайы пайдалануын жүзеге асыру құқығы.

Сала аралық деңгейлерде жүзеге асырылатын азаматтардың экологиялық құқықтарына жатады:

– орналастыру, құрылыс және қоршаған табиғи ортаның күйіне негативті ықпал ете алатын объектілердің қалпына келтіруінің материалдарының жобаны және заңды актілерді талқылауындағы қатысу құқығы және органдарға, мекемелерге, ұйымдарға бұл сұрақ бойынша шаруашылық ұсыныстардың енгізуі;

– экологиялық білім алу құқығы;

– қоршаған табиғи орта салдарынан негативті ықпалдың денсаулыққа немесе дүниеге келтірілген зиянды өтеу туралы мемлекеттік құрылымдарға, кәсіпорындарға, мекемелерге, ұйымдарға және азаматтарға талабы бар сотқа шағымдану құқығы.

Азаматтардың құқықтары тек мойындау, оларды іске асыру үшін жеткіліксіз. Сондықтан да барлығына ортақ декларацияның кіріспесінде былай деп айтылады: зомбылық және езушілікке қарсы көтеріліске адамдар шықпау үшін адам құқығы заңмен және билікпен қорғалу керек.

Қазақстанның және көп елдердің адамның құқықты қорғау заңдары, халықаралық талаптарға әбден сәйкес келмейді.

Бұндай жағдайда не істеу керек? Әрине, барлығына ортақ шешім болмайды. Бірақ жүзеге асқан тәжірибені ескере отырып әрекет етуге болады.

Біріншіден, азаматтардың экологиялық құқығын мойындату қажет.

Екіншіден, олардың жүзеге асуын сотқа дейінгі әдіспен шешуге, болмаса сотта шешілуі тиіс.

Бірінші, жол экологиялық қозғалыс мүшелері, ең алдымен, құқықтық сұрақтарды білудің аса маңызды маңыздылығының түсінуі.

Екінші – сауаттылық және біртіндеп әсерлер, шыдамдылық және табандылықтың жолы.

Барлық деңгейлерде жұмыс істелуі керек. Халықаралықпен басталып жергіліктімен аяқталуы керек.

Себебі Халықаралық деңгейде азаматтың құқықтарын мойындау және іске асыру жолында жұмыс істейді Сондықтан, мысалы, бұл, тіпті, адам және жоғары аталған қоршаған орта декларацияның жобасының олардың идеяларының популяризациясы бойынша

жұмыс үлкен жетістіктерге алып келу мүмкін. Ұлттық заң ұлттық заңның дамытуы үшін тіпті айтарлықтай конвенциялардың орындауы үшін бейімдеуі керек бұл қорғаудың тетігі экологиялық адам дұрыс айтады. Қазақстандағы тәуелсіздік жылдары экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мүлде жаңа мемлекеттік жүйесінің құрылуының және қалыптасуының, Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау саласындағы атқарушы органдардың жақсы ұйымдастырылған және аумақтық таралған жүйесін – қоршаған ортаны қорғау мен табиғат пайдалануды басқарудың жылдары болды. Бұл қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыруды және дәйекті іске асыруды қамтамасыз етті. Алайда Қазақстанда көптеген онжылдықтар бойы қоршаған ортаға төтенше жоғары техногендік салмақ түсіретін, табиғат пайдаланудың көбінесе шикізат жүйесі қалыптасты. Сондықтан әзірге экологиялық жағдайдың түбегейлі жақсаруы әзір бола қойған жоқ әрі ол бұрынғысынша биосфераның тұрақсыздануына, оның қоғамның тіршілік әрекеті үшін қажетті қоршаған ортаның сапасын оның қолдау қабілетін жоғалтуына апаратын табиғи жүйелердің тозуымен сипатталады [73, с.123].

Ұлттық экономиканың барлық салаларын реформалау табиғи ресурстарды пайдалануға көзқарастардың өзгеруіне, қоршаған ортаны сақтауды ескере отырып, әлеуметтік-эко-

номикалық дамуды жүзеге асыруға негіз болды.

2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасын әзірлеудің өзектілігі және басымдықтары.

Әлемдік тәжірибе көрсететіндей, экологиялық проблемаларды табысты шешу мен экологиялық апаттардың алдын алудың негізі кез келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық жүйесін экологияландыру болып табылатынын көрсетеді.

Ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде экологиялық қауіпсіздік тұрақты дамудың міндетті шарты және табиғи жүйелерді сақтаудың және қоршаған ортаның тиісті сапасын қолдаудың негізі болады.

Осы Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы "Қазақстан-2030" Стратегиясының басымдықтарын ескере отырып, Қазақстан Республикасы дамуының 2010 жылға дейінгі стратегиялық жоспарына сәйкес және ХХІ ғасырдағы Күн тәртібінің негізгі ережелері мен Қоршаған орта және даму жөніндегі 1992 жылғы Рио-де-Жанейро декларациясының қағидаттарын, сондай-ақ Йоханнесбургте өткен (2002 жыл) Тұрақты даму жөніндегі дүниежүзілік саммиттің шешімдерін ескере отырып әзірленді.

Қоршаған ортаның жай-күйінің нормативтік көрсеткіштеріне қол жеткізе отырып, экологиялық қауіпсіздіктің оңтайлы деңгейін қамтамасыз ету осы Тұжырымдаманың ережелерін кезең-кезеңмен іске асыруды көздейді.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының 09.01.2007 жылғы Экологиялық кодексі // Параграф ақпараттық жүйесі.
- 2 Байсалов С., Исаева Ж. Правовое обеспечение экологической безопасности // Вестник Министерства Юстиции Р.К. – №10. – октябрь. – 1995.
- 3 Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан: совершенствование и кодификация: Автореф. дис. док. – Алматы, 1995.
- 4 ҚР Үкіметінің 2007 жылғы 27 маусымдағы «Қоршаған ортаны ластаудан келтірілген залалдың экономикалық ережесін бекіту туралы» №535 қаулысы // Параграф ақпараттық жүйесі.
- 5 ҚР Үкіметінің 2003 жылғы 21 қарашадағы Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасының №1167 қаулысы // Параграф ақпараттық жүйесі.

References

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn Èkologiâlyқ kodeksi dated 1/9/2007//Article
- 2 Baisalov S., Isayeva J. legal maintenance of ecological safety//bulletin of the Ministry of Justice of Rk- No. 10. Oct. – 1995.
- 3 Beyeldinov D.L. of the Republic of Kazakhstan environmental legislation: improve and codify: Avtoref. Dees. doc. – Almaty, 1995.
- 4 KR Ykimetin 2007 dated 27 mausymdaғы Қорсаған ortany lastaudan keltirilgen "zalaldық èkonomikalық erežesin fastening қaulysy about" №535//Article.
- 5 KR Ykimetiniң 2003 қараşadaғы Қазақстан Республикасы dated 21 Kazakhstan Respublikasynyn Prezidentiniң 2004-2015 žyldarға èkologiâlyқ қауipsizdigi тұžyrymdamasyn қaulysy 1167//Article.